

Лазар И. Бојичић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет, докторанд

Оригинални научни рад
Примљен: 23. 09. 2024.
Прихваћен: 30. 10. 2024.

СИМУЛАКРУМ И ХИПЕРРЕАЛНОСТ У ПРОКЛЕТОЈ АВЛИЈИ

У раду сагледавамо значај који симулакрум, симулација и хиперреалност имају у контексту тумачења *Проклете авлије*. Рад истражује како Андрићеви ликови и њихове приче рефлектују постмодерну кризу идентитета и реалности, где границе између стварног и нестварног постају флуидне, тумачећи Андрићев текст превасходно кроз призму Бодријарове концепције симулакрума и симулације. Рад испитује како Андрићев наратив проблематизује онтолошки статус стварности и идентитета, како се у *Проклеtoj авлији* артикулише однос симулације и моћи и, на крају, какву улогу закони симулације играју у изграђивању концепције приче и причања као једне од централних тема Андрићевог дела.

Кључне речи: симулација, симулакрум, хиперреалност, идентитет, *Проклета авлија*.

„Сервантесов и Менаров текст истоветни су по речима, али је други скоро бескрајно богатији (нејаснији, рећи ће они који га потцењују, али нејасност је богатство)” (Борхес 2006)

Иако испитује идеју књижевног фалсификата, о чему неће бити превише речи у овом раду, цитат из Борхесове приче *Пјер Менар, аутор Дон Кихота* врло је индикативан за важност питања о онтолошком статусу стварног у (пост)модерној ери, чинећи га тако правим уводом за

* lazar.bojicic42@gmail.com

текст који ће се бавити симулацијом, симулакрумом и губљењем разлике између стварног и нестварног.

Двадесетовековни субјект морао је да се суочи са једним пољуљаним моделом стварности, светом са нејасном онтолошком структуром, нејасном етичким принципима и нејасним путем изградње и одржања идентитета (Adorno 1979). Књижевност, филозофија, култура и двадесетовековни ум уопште, морали су да се суоче са општом релативизацијом значења и вредности, проузрокованом немогућношћу утемељења идентитета у савременом дискурсу, било да је реч о идеолошком, религијском, историјском, политичком или неком другом типу дискурса који претендује на истинитост. Релативизацијом стварносних дискурса, услед увиђања њихове немоћи за изградњом и одржањем стабилног модела стварности, дошло се и до неизбежног питања са којим се свака епоха на свој начин покушала да ухвати у коштац, а то је, наравно, питање „Шта је стварно?“, које је добило своју артикулацију како у уметности тако и у филозофији двадесетог века.

И поред поетичких и контекстуалних разлика које постоје између опуса цитираног Борхеса и Андрићевог стваралаштва које ће бити предмет овог текста, осећање нестабилности света услед немогућности разликовања стварног од нестварног представља заједнички делилац њихових текстова. Они га само обликују у различитим поетичким кључевима, али ови аутори, као и доминантна културна и стваралачка парадигма овог периода, не могу се одупрети притиску да у своја дела уткају питање дихотомије стварног и привидно стварног, односно нестварног. Циљ овог рада биће да покаже ову нестабилност стварности, њене последице и начин њене артикулације у Андрићевој *Проклетој авлији*, а да затим испита на који се начин та неразликваност стварног од нестварног смешта може тумачити у контексту друштвене теорије са краја двадесетог века, превасходно читајући Андрићев текст у светлу постмодерних представа симулације и симулакрума.

Као што је већ наговештено, осим књижевног стварања, за овај рад биће кључан и начин на који постмодерна мисао покушава да одговори на питање конституције, доживљаја и статуса стварног. Говорећи о симулакруму и хиперстварности, Бодријар, Еко, Делез, Постман, као и низ других проучавалаца покушава да скицира начине на који се у савременом контексту стварност профилише у односу на илузију, копију стварности и, на крају копију копије.

Наравно, кључни текст који ће представљати утемељење теоријске парадигме овог рада је Бодријаров *Симулакрум и симулација* (Bodrijar

1991), у коме се на симулакрум гледа као на доминантан принцип у функционисању савремене културе истичући да се не ради о пукој копији „стварног”, већ о самоодрживом симболичком систему, систему у коме означитељи „немају никакве везе са стварношћу” већ сами постају стварност (Bodrijar 1991).

U tom prelazu u neki prostor čija zakrivelnost ne pripada ni stvarnom, ni istini, era simulacija, dakle, započinje izvesnom likvidacijom svih referencijala, ili – što je još gore: njihovim veštačkim vaskrsavanjem u sistemima znakova, materijala sprovodljivijeg od smisla koji se nudi svim sistemima ekvivalencija, svim binarnim opozicijama, svakoj kombinatorijskoj algebri. **Radi se o zamenjivanju stvarnog njegovim znacima, to jest, o jednoj operaciji odvracanja od svakog stvarnog procesa njegovim operativnim dvojnikom, metastabilnom, progamatskom, nepogrešivom označavajućom mašinom, koja nudi sve oznake stvarnog i ostvaruje kratke spojeve svih njegovih peripetija... To nadstvarno sada je već zaštićeno od imaginarnog i od svakog razlikovanja između stvarnog i imaginarnog, ostavljajući još mesto jedino orbitalnom vraćanju modela i simuliranom stvaranju razlika** (Bodrijar 1991: 6–7, подвлачење је наше).

У овом цитату можемо видети да Бодријар савремену културу види кроз превазилажење платонистичке идеје о свету као копији стварног, већ је заправо сама копија оно што је постало стварно, док је референцијална стварност жртвована у том процесу. Бодријар описује четири етапе у процесу конституције стварности, или боље рећи надстварности, од њених имитација. Прва фаза представља ситуацију у којој је симулација „одраз дубоке реалности”. Друга фаза одговарала би платонистичкој метафори пећине у којој – „слика маскира и извитоперава дубоку реалност”. (Bodrijar 1991: 10) Међутим, након овог стадијума Бодријарово виђење процеса симулације превазилази платонистички концепт симулације.

Трећа и четврта фаза у овом процесу биће од посебне важности за проучавање света *Проклете авлије* у овом раду, будући да ће једна од главних теза које ћу покушати да уобличим бити да је свет *Проклете авлије* умногоме изграђен управо на ова два типа симулације. Трећа фаза према Бодријару представља симулацију која „прикрива одсуство дубоке реалности” (Bodrijar 1991: 10). Једна од хипотеза овог рада је да Андрић испитује проблем „одсуства дубоке реалности” изграђујући различите моделе приповедања које читаоцу представља као немоћне да прикажу стварност.

Бодријар као четврту фазу симулације препознаје стање у коме означитељ „нема везе са било каквом реалношћу” већ је „чист сопствени симулакрум” (Bodrijar 1991: 10). Управо ће нам овакав поглед на природу симулације бити значајан у испитивању Тамиловог идентитета, као и последица које такав идентитет има за семантичку структуру самог текста.

Осим Бодријаровог концепта симулакрума и хиперстварности, осврнућемо се и на Еков поглед на хиперреалност и симулакрум који излаже у есеју *Путовања у хиперреалност* (Есо 1986). Будући да Еко види симулакрум и хиперреалност као последицу жеље за другачијом стварношћу, симулакрум се не појављује као механизам контроле или као обесмишљење стварности, већ као последица тежње да се стварност промени. Овакво виђење биће веома значајно у анализи Ћамиловог идентитета.

Говорећи о симулакруму у *Проклетој авлији*, фокусирају се на неколико елемената текста у којима сматрам да симулакрум, у неком од својих облика, долази до изражаја. Тако ћу се са једне стране окренути мотиву удвајања идентитета који постоји везан за лик Ћамила и његову опсесију Џем-султаном. Са друге стране анализирају начин на који систем власти у *Проклетој авлији* покушава да се избори са проблемом симулације. На крају, говорију о статусу приче као симулакрума и о начину на који различити ликови и приповедачи користе причу као супститут стварности.

Рекао бих да је најочигледнији сусрет са симулираном стварношћу у *Проклетој авлији* везан за лик Ћамила и његово расипање идентитета. Ако погледамо оно што је Бодријар сматрао крајњим степеном симулакрума, правом симулацијом, видећемо да се ради о идеји да су сами знаци стварности, референцијали, постали стварнији од онога на шта би требало да реферишу, одвојивши се у аутономни симболички систем који замењује платонистички, представљачки модел стварности. Имајући ово у виду, можемо покушати да Андрићев текст тумачимо у контексту симулакрума на начин на који га Бодријар види. Ако покушамо да формално објаснимо трансфер значења који се десио у лику Ћамила, са једне стране ћемо видети да постоји реалан Ћамил и његов реалан идентитет, а са друге стране постоји идентитет Џем-султана који долази из домена историје, из домена текста, идентитет који је симболичка творевина. Међутим, управо могућност замене реалног Ћамиловог идентитета са фикционалном конструкцијом историјског, текстуалног идентитета турског султана, оно је што подрива стварносност личности као такве. У свету у коме је могуће заменити биће привидом, заменити га текстуалном конструкцијом, оваква нестабилност изазива дубоку егзистенцијалну кризу.

Додатни слој комплексности произилази из идеје да идентитет, поред тога што подлеже флукуацијама и обликује се услед различитих дискурзивних притисака, са друге стране и даље поседује референцијално значење које је готово немогуће помирити са његовом дискурзивном природом. У једном од парентетских ауторских коментара Андрић и директно додирује ово питање:

(Ja! – Тешка реч, која у очима оних пред којима је казана одређује наше место, кобно и непроменљиво, често далеко испред или иза оног што ми о себи знамо, изван наше воље и изнад наших снага. Страшна реч која нас, једном изговорена, заувек везује и поистовећује са свим оним што смо замислили и рекли и са чим никад нисмо ни помишљали да се поистоветимо, а у ствари смо, у себи, већ одавно једно.) (Андрић 1981: 99)

За питање симулације индикативно је да Андрић пише о речи *ја*, симболичкој репрезентацији тог „што смо замислили и рекли и са чим никад нисмо ни помишљали да се поистоветимо”. Избором да се о идентитету говори као о речи, а да се приликом артикулације њеног референцијалног значења говори неодређено, ствара се утисак да је могуће говорити о речи, али не и о ономе што реч означава, да је *ја* само симулакрум који се одвојио од свог референцијала и има свој живот у дискурсу, толико одвојен од значења да је оно неухватљиво и неодређено. Ова неодређеност у тексту може се видети из начина на који се говори приликом објашњења тог *ја*. Текст говори о речи *ја* као нечему што **нас** везује за све „**оно што смо замислили и рекли** и са чим никад нисмо ни помишљали да се поистоветимо, а у ствари смо, у себи, **већ одавно једно**”, не трудећи се да објасни шта је то *оно* и ко смо то *ми*. Избором да се *ја*, које је функција текста, одвоји од *нас* који смо део стварности и о себи знамо нешто, текст читаоцу сугерише да је идентитет подлеже законима симулације и да је одвојен од стварности, оне стварности у којој смо *ми*. Додатно, остављајући ту стварност неодређеном, и не трудећи да додатно артикулише шта је то „**оно што смо замислили**” (Андрић 1981: 99), Андрић читаоца суочава са расколом између стварног и означеног и са светом у коме је повезаност између речи *ја* и онога са чиме је субјект „већ одавно једно” постаје егзистенцијални проблем (алегоријски и представљено у Ћамиловој судбини).

Идентитет је тако смештен ван границе дискурса и, у бодријаровском кључу, *ја* представља симулакрум нечега што (више) нема референцијалност. Идентитет постоји искључиво ван стварности, искључиво у симболичкој мрежи и сазвучју различитих значења – онога што заједница одређује, онога што појединац осећа и (мисли да) зна о себи и нечега са чим „никад нисмо помишљали да се поистоветимо, а у ствари смо, у себи, већ одавно једно.” (Андрић 1981: 99)

Важно је приметити и да је питање идентитета као разлике између речи *ја* и онога што субјект зна и говори о себи уписано и у сам наративни поступак – изолујући овај део текста у парентезу, издвојивши га од интрадијегетичких приповедних токова, Андрић имплицитно подвлачи овај пасус, сугеришући читаоцу да се ради о кључу за тумачење *Прокле-*

те авлије. Директним обраћањем читаоцу, без приповедних посредника и маски приповедних перспектива, без ограничења у хоризонту сазнања ликова приповедача или других сличних наративних инстанци текста, чак издвојено у парентезу од главног приповедног тока свезнајућег приповедача, аутор ствара утисак истиноносног исказа који надилази фикционални тест, као да је било неопходно исказ овакве тежине издвојити из приче света Проклете авлије да би његово значење било *истиниистије*. О том кобном *ја* не може се рећи много осим да је реч и да је ван текста несазнатљиво, а да као део текста подлеже својој текстуалној природи – бива оивичено другим текстовима и тумачењима и, на крају, означава нешто са неухватљивом референцијалном вредношћу што живи само у контексту симулације.

Овако аутор директно указује на однос стварности и текста – стварност је неухватљива и неодредива ван текста, стварни идентитет субјекта је нешто што постоји „изван наше воље и изнад наших снага” (Андрић 1981: 99). Идентитет постоји само као функција текста који, у мрежи симболичких односа растуће комплексности, добија нове семантичке димензије, одвајајући се од референцијалности, обликован законима симулације.

У том смислу, симулација и симулакруми не само да учествују у обликовању Ћамиловог лика, већ представљају есенцијалне нити природе стварног у *Проклетој авлији*. Питање које се из овога намеће је да ли су симулакруми и симулација уписани у сваки текст сваки систем симболичке комуникације па су, самим тим, присутни и у Андрићевом тексту или су проблем двадесетовековног субјекта који је своју артикулацију првобитно добио у књижевним текстовима као што је *Проклета авлија*, а затим, тридесетак година касније добио и своју теоријску артикулацију.¹

Међутим, симулакрум и симулација као интерпретативна парадигма та читање *Проклете авлије* не заустављају се на уопштеној сличности. У уводном делу поглавља о двојнику у *Симулакруму и симулацији* (Бодријар, 1991), Бодријар као да описује Ћамилову трагичну судбину.

Dvojnuk je bez sumnje, najstarija od svih proteza koje prate istoriju tela. Ali dvojnuk, zapravo, nije neka proteza: to je zamišljeni lik koji, kao duša, kao senka, kao slika u ogledalu, opseda subjekat kao njegovo drugo ja, koji čini da je on u isti mah on sam i da nikad na sebe ne liči, koji ga opseda kao neka potajna i uvek dozivana smrt. Međutim, ne uvek: kad se dvojnuk materijalizuje, kada postane vidljiv, on označava predstojeću smrt. A to znači da se imaginarna moć i bogatstvo dvojnika, ona u kojoj se odigrava stvarnost i u isti mah prisnost subjekta prema sebi samom (heimlich/unheimlich), temelje na njegovoj nematerijalnosti, na činjenici da on jeste i da ostaje fantazam. Svako može da sanja i mora da je celog života sanjao o nekom duplikatu ili nekom savršenom umno-

¹ *Проклета Авлија* је први пут објављена 1954, а *Симулакрум и Симулација* 1981.

ženju svog bića, ali to ima samo snagu sna i uništava se željom da se san silom prenese u stvarnost. (Bodrijar 1991: 99)

Готово је невероватно да Бодријар артикулише идеју о двојнику, о симулацији идентитета, на начин који се може читати као тумачење *Проклете авлије*. Тамил заиста поседује „друго ја” које заиста чини да је „он у исти мах он сам и да никада на себе не личи, опседа га као нека потајна и увек дозивана смрт”. Идентитет Џем-султана надвија се над Тамилом и постаје супститут за Тамила самог и управо у тренутку када Тамил то признаје и тако отелотвори своју фантазму, потпуно заменивши себе копијом себе за коју верује да је стварнија од њега самог, он мора умрети. И када се његова симулирана личност „силом пренесе у стварност” то је уништава и Тамил умире. Мало је вероватно да је ова подударност два текста случајна, а још мање да је Бодријар имао у виду *Проклету авлију* када је писао о симулакруму идентитета двојника. Оно што се чини много вероватнијим је да Бодријар и Андрић артикулишу исту проблематику нестабилне стварности, стварности у којој је немогуће одржати идентитет или стварности у којој је идентитет заправо продукт симулације и као такав, осуђен је на пропаст разарањем механизма симулације и уништењем самог симулакрума – у овом случају заменом могућег идентитета за немогући.

Поред бордијаровске концепције симулације која, са помало пессимистичним и фаталистичким тоном, гледа на питање релативизације значењских механизма у култури и институцијама друге половине двадесетог века, приликом испитивања улоге коју симулација игра у Тамиловој судбини може нам помоћи и Екова концепција хиперреалности, коју излаже у свом есеју *Travels to hyperreality*:

Ово је разлог за путовање у хиперреаланост, у потрагу за случајевима у којима Америчка имагинација захтева оригинал и, да би га добила, мора да ствара апсолутни лажњак.²

Иако Еко углавном говори критикујући кич и површност америчке културе средине седамдесетих година 20. века, принцип симулације је готово исти. Захтевајући прави идентитет, или просто неки њему прихватљив идентитет (оно са чиме је „већ одавно једно”, а што је неисказиво кроз његово *ја*), Андрићев јунак мора да прибегне фабриковању онога што Еко назива апсолутно лажним. Да би се уопште могло успоставити сопство, мора се кокетирати са лажним, што и јесте природа симулације и симбо-

² „This is the reason for this journey into hyperreality, in search of instances where the American imagination demands the real thing and, to attain it, must fabricate the absolute fake” (Eco 1986: 8).

личког екосистема који почива на законима симулације. Сукобљавање са светом испражњеним суштине производи потребу за симулацијом и то је оно о чему и Еко пише:

... манична потреба за Скоро Стварним појављује се само као неуротична реакција на вакуум сећања; Апсолутно Лажно је плод несрећне свести о садашњости лишене дубине.³

Управо посезање за историјом као скоро стварним, заправо супститутом стварног, проузрокована је Тамилловим суочењем са светом лишеним дубине. Управо се од тога „не да оздравити” – од немогућности постојања у свету у којем је садржина одвојена од означитеља који је представљају и који су једини начин да се оствари однос са том, изгубљеном, садржином. Празнина која услед симулације настаје, мора бити попуњена фикцијом, која је немоћна да се суочи са овим непремостивим вакуумом.

Фасцинантно је да и Еко и Бодријар пишу у оквиру другачије историјске, културолошке (и поетичке) парадигме од Андрића, али да, својим описивањем природе стварног, у потпуности резонирају са оним што Андрић антиципира својом наративном, фикционалном артикулацијом. Намеће се закључак да је то последица генералне егзистенцијалне позиције двадесетовековног субјекта, која је средини и на крају двадесетог века артикулисана на различите начине (наравно, као пример су дати и другачији типови текста – један је естетска творевина, а други у домену филозофског дискурса), али осећање празнине света је оно што је антиципирано у *Проклетој авлији* и што је, касније, уобличено кроз теоријски дискурс постмодерних филозофа.

Наравно, не може се занемарити да се Бодријар и Еко фокусирају на различите аспекте природе симулације од Андрића. Они се баве доменом потрошачке културе, кича и хиперпродукције и, иако Бодријар говори о симулакруму пре свега као моделу контроле савременог света, у коме опресивна свест изграђује надстварно диригујући симболичким знацима, а Андрић се превасходно бави индивидуалним идентитетом, разлика између ових текстова не произилази из суштински различитог виђења стварности и другачијег осећања света већ из природе и функције ових текстова као и поетичке разлике између књижевности средине 20. века и друштвене теорије постмодернизма, опседнуте односима моћи и системима власти. У

³ ...the frantic desire for the Almost Real arises only as a neurotic reaction to the vacuum of memories; the Absolute Fake is offspring of the unhappy awareness of a present without depth. (Еко 1986: 30–31)

дубинској поставци проблема и код постмодерниста и код Андрића лежи проблем одустајања од стварности и кретања ка хиперстварном.

Наравно, проблем односа власти и симулације може се уочити и у Андрићевом делу. Пишући о односу симулакрума и власти, Бодријар предлаже експеримент у коме би неко симулирао злочин, говорећи о томе како би једино решење власти било да то симулирање доживи као озбиљно. Немогућност детектовања симулације је, према Бодријаровим речима, друга страна медаље на којој се налази немогућност успостављана стварног услед његове замене хиперстварним (Bodrijar 1991: 23). Другим речима, у систему који почива на симулацији, немогуће је раздвојити симулирано од несимулираног. Власт је тако принуђена да тумачи свет као да је увек стваран зато што би у супротном морала да се суочи са својом неспособношћу (и општом немогућношћу) разликовања стварног од нестварног, што само делегитимизује моћ власти. Поредак тако себе штити од делегитимизације „убризгавањем стварног и референцијалног свуда” (Bodrijar 1991: 26). Овај поступак је, у контексту *Проклете авлије*, уочљив у односу који представници власти имају према Ђамиловом лудилу. Измирски валија, као еманација власти, **мора** да тумачи Ђамилово интересовање за Џем-султана као субверзиван чин. Иследници у Проклетој авлији **морају** да Ђамила доживе као опасног и **морају** да тумаче његово интересовање за царску историју као подривање царске власти зато што, ако то не би урадили њихова моћ не би више имала покриће. Могућност да је опасност у домену симболичког и у домену нестварног не може постојати на радару власти која, као и свака власт, тежи да очува свој легитимитет и своју моћ, парадоксално, инсистирајући на порицању механизма симулације. Говорећи о овоме, Бодријар истиче да је једина стратегија власти да све схвата на најозбиљнији могући начин.

„То је svakako razlog što se on (поредак) uvek opredeljuje za stvarno. Kad je u neodmici, uvek mu je draža ta hipoteza (tako u vojsci više vole simulanta da smatraju pravim ludakom). Ali, to postaje sve teže, jer ako je praktično nemoguće izolovati proces simulacije već usled snage inercije stvarnog što nas okružuje, obrnuto je isto tako istinito (a sama je ta reverzibilnost deo konačne odluke simulacije i nemoći vlasti): to jest, *da je sada nemoguće izolovati i proces stvarnog i pružiti dokaz stvarnog...* (nadmstvarni događaji) izmiču kontroli poretka koji se može ostvarivati samo na stvarnom i racionalnom, na uzrocima i ciljevima, referencijalnog poretka koji može vladati samo nad referencijalnim, određene vlasti koja može vladati samo nad određenim svetom, **ali je nemoćna u pogledu tog beskrajnog ponavljanja simulacije, te bestežinske nebuloze koja više ne podleže zakonima gravitacije stvarnog, pri čemu se i sama vlast na kraju raspada u tom prostoru i pretvara u simulaciju vlasti...**

... Danas, kada je ugrožena simulacijom (opasnošću da nestane u igri znakova) vlast igra na stvarno... **na ponovno stvaranje veštačkih, društvenih, ekonomskih i političkih ciljeva. To je za nju pitanje života ili smrti...** (Bodrijar 1991:26, подвлачење је наше).

Ако би власт била спремна да на Ћамилову замену идентитета гледа као на нешто безопасно, она би аутоматски била спремна да призна да су замена идентитета за друго историјско или друго политичко ја могући, а, ако је тако нешто легитимно, зашто не би, истовремено, и реална моћ (или барем оно што власт жели да представи као реалну моћ) била подједнако промењива? Управо се кроз питање односа власти према симулацији може видети да је симулација коренит проблем унутар Андрићевог приповедног света. Управо је симулација та која лежи у сржи пропасти у контексту политичког бића као и у пропасти личног.

Осим тога, власт се и сама служи симулацијом када је то потребно, или, можда је боље рећи, симулација је толико присутна у самом ткању света да је немогуће избећи њено присуство у системима моћи.

Sve je podjednako tačno. To je tajna jednog diskursa koji nije više samo dvosmislen, kao što mogu biti politički diskursi, nego izražava nemogućnost jedne određene pozicije vlasti, nemogućnost jednog određenog stava diskursa. A ta logika ne pripada nijednoj partiji. Ona prožima sve diskurse i mimo njihove volje... Pakao simulacije nije više pakao torture, nego suptilnog, zloćudnog, neuhvatljivog izvrtanja smisla... Svi referencijali mešaju svoje diskurse u jednoj cirkularnoj mebijusovoj kompulziji. (Bodrijar 1991: 22)

Овде у први план, наравно, долази лик Карађоза, који представља оличење амалгама сукобљених дискурса. Приликом представљања овог лика, у тексту се инсистира на њему као једном аморфном конструкту. Симулирајући потребна понашања у различитим контекстима, у овом лику огледа се парадигматско продирање симулације у официјелни дискурс. Као представник власти, Карађоз замењује старог управника који је описан као много ближи дискурсу власти него што је то Латифага.

За старог управника, приповедач говори да је „тврђ и искусан старац” који је имао „класичан начин управљања. За њега је било главно да свет порока и безакоња у својој целини буде што јасније обележен и што боље одвојен од света реда и закона” (Андрић 1991: 26). Описујући старог управника, аутор поставља темеље за принцип владања утемељен на јасном поверењу у истинито у дискурсу. Као контраст овоме, Карађозов модел власти управо се ослања на симулацију, на неистину, на одвајање знакова од стварности и манипулацију односима знакова и стварности. У представљању овог лика кроз цео текст се инсистира на неочекиваном, необичном, двосмисленом и неухватљивом:

Од самог почетка, Карађоз је радио изнутра. По том свом необичном начину рада он је био и много гори, тежи и опаснији и у извесном смислу, понекад бољи и човечнији од ранијих управника. Од бескрајног и неухватљивог преплитања тих супротности састојао се његов необични однос према Авлији... (Андрић 1981: 28–29)

Карађоз се налази негде између и, без правог идентитета може да постане било ко, може да симулира онаквог управника какав је потребан у том тренутку и то је, управо, начин на који се симулакрум институционализује. Иако власт не може да се избори са симулацијом која је ван њеног дискурса, иронично, власт се сама донекле темељи на симулакруму и управо то потврђује њену фиктивност о којој Бодријар говори. Подједнако је нестварна као и симулакруми са којима не може да се суочи, а ипак се налази у позицији моћи, контролишући судбине појединаца који и сами не могу да се изборе са неопипљивом природом света.

Хаим је тако одличан пример за последице које власт и свет засновани на симулакруму могу имати по идентитет. Никома се не може веровати, пошто ничији идентитет није стваран, свако може бити шпијун, а власт заснована на симулацији само би изродила још више таквих идентитета. Хаим је тако заробљен у паклу непоузданости значења.

Занимљиво питање је због чега је Проклетој авлији био потребан баш овакав управник. Карађозов амалгам идентитета замењује дотадашњег управника, и тако се налази оптимално решење управљања *Проклетом авлијом*. Оваквим системом не може се управљати моделом заснованим на јасној мрежи симболичких и референцијалних односа већ је, потребна флуидност и усвајање природе симулације од стране власти. У том смислу, сама симулација постаје механизам за смену дискурзивних парадигми, омогућујући да се кроз различите односе знакова и стварности испита и пронађе оптимални модел (Делез 2000).

На крају, значај симулације и симулакрума у *Проклетој авлији* не зауставља се на питањима природе субјекта и природе власти, већ додирује и једну од главних Андрићевих тема – питање приче. У том смислу, да ли сама прича подлеже законима симулације и постаје супститут за оно о чему се говори, надилазећи сам свет и одвајајући се од референцијалног. Оваква поставка се може уочити кроз готово цео текст – у самом приповедном поступку, али и у статусу који прича и причање имају у оквиру вредносног система *Проклете авлије* као једна од главних тема дела, а и Андрићевог приповедног света уопште.

Да је симулакрум уткан у приповедни поступак, пре свега је видљиво у Андрићевој вештој игри смене приповедача у којој читаоцу садржај често предочава непоуздани приповедач или глас за који читалац не може да утврди да ли му се може веровати. Међутим, сви приповедачи *Проклете авлије* претендују на истину и читалац је принуђен да од њиховог текста гради оно за шта верује да је стварност (барем у домену фикционалног света *Проклете авлије*). Парадигматски пример за то било би приповедање о Ђамиловом ислеђивању. Приповедач нам говори како:

У том што је казивао (Хаим) било је додуше појединих нејасних и необјашњивих места, али зато су нека друга била испричана са таквим и толиким појединоствима као да их је својим очима гледао. Хаим је све знао, и видео и оно што се није могло видети. (Андрић 1981: 106).

Читалац се тако поставља у једну незгодну позицију где мора да прихвати супститут збивања (онога што се „стварно” догодило у фикционалном свету *Проклете авлије*) за оно што Хаим приповеда.

Ово, наравно није изолован случај оваквог приповедања. Чак се и у односу на ликове, не само у односу на читаоца, прича појављује као замена за стварност. Кад год ликови у дворишту цариградског затвора расправљају о женама или животу ван Авлије, прича неког од њих постаје валидан супститут стварности, прича постаје истина. Како им је спољашњи свет недоступан, једина стварност која је доступна је прича, фабрикована симболичка структура која имитира спољашњи свет. Референт се тако своди на симболичку структуру и постаје литераризован, неретко потпуно фабрикован (Заимове приповести) конструкт. Ако са овим повежемо идеју *Проклете авлије* као симбола за тамницу овоземаљске иманенције са овако посматраним мотивом причања, може се извести закључак да је свако причање заправо симулација стварности. Не може се доћи до референцијалне истине, већ је једино што нам остаје истина у тексту.

У овакву интерпретативну парадигму уклапа се и крај романа.

И ту је крај. Нема више ничег. Само гроб међу невидљивим фратарским гробовима, изгубљен попут пахуљице у високом снегу што се шири као океан и све претвара у хладну пустињу без имена и знака. Нема више ни приче ни причања. Као да нема ни света због ког вреди гледати, ходати и дисати. Нема Стамбола ни Проклете авлије. Нема ни младића из Смирне који је једном умро још пре смрти, онда кад је помислио да је, да би могао бити, несрећни султанов брат Џем... (Андрић 1981: 131)

Када нестане прича, нестаје и све што је она означавала. Као да је прича стварнија од онога на шта реферише. Прича тако представља кључни симулакрум на коме је изграђена цела слика стварности. Када она нестане, остаје само иманенција која се не може разумети, иманенција која надилази све и коју је прича покушала да замени.

Симулакрум у *Проклеtoj авлији* тако се протеже од изграђивања ликова (Ћамил, Хаим, Карађоз) преко природе моћи у овом фикционалном свету и, на крају до природе самог ткања света као приче која и сама представља један симулакрум и подлеже законима симулације.

Симулација се, тако, позиционира као концепт који достиже своју пуну теоријску артикулацију тек у периоду постмодернистичке критике и друштвене теорије, међутим који своје заметке пре тога налази у књи-

живном стваралаштву са средине двадесетог века. Андрић пише са дубоким разумевањем проблема стварности и на литераран начин обликује и антиципира оно што ће теорија убрзо истаћи као један од доминантних проблема савремене културе.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 1981: И. Андрић. *Проклета авлија*. Београд: Нолит
- Ђорђевић 2011: С. Ђорђевић. *О настајању Проклете авлије и генези Андрићевог књижевног стварања*. у Свеске Задужбине Иве Андрића бр. 28 (ур Палавестра П. и др.). Београд: Чигоја штампа стр. 183–227.
- Јауковић 2012: М. Јауковић. *Проблем идентитета у Проклетој авлији Иве Андрића у Наслеђе: часопис за књижевност, уметност и културу* год: 9, бр. 21.
- Јерков 1999: А. Јерков. *Неизрецива мисао смрти и неименљиво у Проклетој авлији : мисао Андрићеве поетике* у Свеске Задужбине Иве Андрића бр. 15 (ур Палавестра П. и др.). Београд: БИГЗ.
- Минић 1976: В. Минић. *Поетика Проклете авлије*. Титоград: Побједа.
- Таргаља 1979: И. Таргаља. *Приповедачева естетика*. Београд: Нолит.
- Adorno 1979: T. W. Adorno. *Negativna dijalektika*. Beograd: BIGZ.
- Baudrillard 1983: J. Baudrillard. *In the Shadow of The Silent Majorities... Or The End of The Social and Other Essays*. New York: Semiotext(e), Inc.
- Bodrijar 1991: J. Bodrijar. *Simulakrum i simulacija*. Novi Sad: Svetovi.
- Borhes H. L. Pjer Menar, autor Don Kihota u Маšтарије. 2006. Beograd: Paideia.
- Delez 2000: Ž. Delez. *Platon i simulakrum* u Реč: часопис за књижевност и културу (ур. М. Марчећић), 58 : 4. str. 193–200.
- Eco 1986: U. Eco. *Travels to hyperreality in Faith in Fakes*. London: Secker & Warburg pg. 1–59.
- Lyotard 1984: J. F. Lyotard. *The postmodern condition*. Manchester: Manchester University Press.

Lazar I. Bojičić

SIMULACRUM AND HYPERREALITY IN THE NOVEL
DEVIL'S YARD

Summary

This paper focuses on the importance of the concepts of simulacra, simulation and hyperreality in the context of the interpretation of *Devil's Yard*. Through the prism Baudrillard's concept of simulacra and simulation, in this paper we explore how the postmodern identity and reality crisis are reflected in Andrić's characters and their stories, immersed in a fictional world where the borders between the real and the fabricated become fluid.

We'll show how the ontological status of reality and the identity are undermined in Andrić's narrative and what the relationship between the simulation and power is. In the end, we'll show what role laws of simulation play in the conception of the story and narration as one of the central themes of Andrić's work.

Keywords: simulation, simulacrum, hyperreality, identity, *Devil's Yard*.